

بررسی روش های کنترل حشرات با استفاده از گیاهان دارویی در طب سنتی ایران

حمید رضا شجاعی ، شیراز ، فارس ، ایران

چکیده

مبارزه با حشرات از دیدگاه طب سنتی ایران دارای نکات بسیار قابل توجهی است. تقریباً تمامی روشهایی که ما امروزه در مبارزه با حشرات بکار میبریم در طب سنتی ایران نیز مورد توجه قرار میگرفته است. علاوه بر گیاهان دارویی از مواد معدنی و حیوانی نیز استفاده می شده است که در این مقاله عمدتاً منابع گیاهی آمده است.

گیاهان دارویی به روشهای مختلف مورد استفاده قرار میگرفته است. این روشها شامل استعمال خوراکی (۳) گیاه، استعمال روی بدن بالباس (۱۲) گیاه و انواع استعمالهای خارجی است. در بین این روشها استعمال خارجی از اهمیت ویژه ای برخوردار است. از روشهای استعمال خارجی میتوان به محلول پاشی (۲۱) گیاه گرد پاشی (۱۳) گیاه بخور دادن (۲۰) گیاه ایجاد تله های جاذب و کشنده (۴) گیاه و دود دادن (۲۶) گیاه اشاره کرد. علاوه بر اینها روشهای ابداعی بر پایه جنبه های رفتارشناسی حشرات را نیز می توان اضافه کرد. در طب سنتی مواد دور کننده حشرات بیشتر از مواد کشنده مورد نظر بوده اند. همچنین برپایه این اطلاعات تعدادی از گیاهان مانند ترمس و حنظل با تاثیر بر سیستم تولید مثلی حشرات مانع تکثیر آنها میشوند از میان گیاهان بکار گرفته شده بر ضد حشرات گیاهان سیاهدانه مورد حنظل و خرزه رها همیت بیشتری را در منابع طب سنتی بخود اختصاص داده اند. در این مقاله از ۱۱ کتاب مهم طب سنتی که به زبانهای فارسی و عربی که از قرن سوم تا سیزدهم نگاشته شده است استفاده شده است.

مقدمه

در منابع طب سنتی از حشرات در کنار سایر بندپایان و حشرات گروه عظیمی از بی مهرگان را تشکیل می دهند که حتی سایر موجودات آزار دهنده مانند مار و عقرب تحت عنوان هوام نام برده شده است. مبارزه با این موجودات و کنترل آنها در طب سنتی تنها محدود به کشتن و از بین بردن آنها نمی شده است. بلکه شامل مجموعه روشهایی بوده است. که استفاده از مواد کننده تنها یکی از این روش ها بوده است. در بسیاری از موارد از مواد دور کننده با گریزاننده استفاده می شده است. نکته بسیار جالب در این زمینه استفاده از روشهای رفتارشناسی این موجودات به ظاهر کوچک است. که مورد توجه دانشمندان بوده است. این روش ها موضوعات تحقیقاتی بسیاری را در پیش روی ما قرار خواهد داد. استفاده از این فرمول ها در صورت تأیید راه حلهای بسیار مناسب و کم خطری را به لحاظ زیست محیطی مطرح کرده و خطرات ناشی از سموم را کاهش خواهد داد در مقاله ذیل نکات کاربردی و قابل توجهی بر اساس یافته های طب سنتی ایران جهت این مهم ارائه شده است

مواد و روشها

ابتدا گیاهان دارویی عنصل و میخک و آلوئه ورا را تهیه کرده و سپس پوست پیاز عنصل و آلوئه ورا را گرفته و ۶ پیاز عنصل ۳۰ گرمی، در الکل ۷۰ درصد به مدت ۳ روز در یخچال قرار داده شد. سپس با استفاده از کاغذ صافی محلول حاصل صاف شد تا هیچ باقی مانده از بافت گیاه در عصاره وجود نداشته باشد که بتواند باعث فساد آن شود. سپس محلول به وسیله تقطیر ساده تغلیظ شد (این مرحله باید در روتاری و تحت خلاء انجام گیرد اما به دلیل کمبود امکانات به روش تقطیر ساده انجام شد). عصاره غلیظ شده به پتريدیش منتقل و در انکوباتور خشک شد. همین کار را برای ۵۰ گرم میخک و نیز ۵۰ گرم آلوئه ورا انجام داده و سپس به سراغ تهیه عصاره تفاله سیب رفته و ابتدا ۱۰۰ گرم سیب شسته شده را با ۲۰ گرم آب مقطر مخلوط کرده و آب سیب گرفته شده را از تفاله با کاغذ صافی جدا کرده تا هیچ باقی مانده از بافت گیاه در عصاره وجود نداشته باشد که بتواند باعث فساد آن شود. سپس تفاله ها، چندین بار با آب دیونیزه شسته شده و ۱۰ گرم تفاله شسته شده را با ۲۰۰ گرم آب فوق خالص در دمای ۸۰ درجه سانتی گراد و مدت ۲۰ دقیقه هم زده و صاف کرده. ۴۰ میلی لیتر عصاره تفاله سیب، قطره قطره به ۱۶۰ میلی لیتر محلول ۱۰ میلی مول بر لیتر با سرعت ۳۰۰۰ دور بر دقیقه اضافه شد. محلول به رنگ زرد تا قهوه ای مایل به قرمز در آمد. در انتها ۰.۱ گرم از عنصل و ۰.۲۵ گرم میخک در ۵ سی سی آب مقطر حل کرده. محلول فوق را به حجم ۲۵ میلی لیتر رسانده و سپس ۳.۷۵ گرم از پودر آلوئه ورا به مخلوط اضافه کرده. در آخر ۲ سی سی از سوسپانسیون نقره سنتز شده به محلول فوق اضافه شد و سپس به خوبی با مگنت و روی هیتز هم زده شد و تغییر رنگ محصول در طی فرایند کامال قابل مشاهده است

این تحقیق یک مطالعه مروری گردآوری بوده که در تهیه درخت صنوبر یا شکوفه تازه درخت سرو بر روی پوست مانع آن از ۱۱ کتاب مهم طب سنتی ایران شامل الحاوی رازی (قرن چهارم) قانون ابو علی سینا (قرن پنجم)، ذخیره خوارزم شاهی و اغراض الطبیه سید اسماعیل جرجانی (قرن پنجم و ششم)، اختیارات بدیهی قرن هشتم، تحفه حکیم مؤمن (قرن نهم)، مخزن الادویه مجمع الجوامع و معالجات عقلی خراسانی (قرن دوازدهم) طب اکبری (قرن یازده و دوازده) اکسیر

اعظم حکیم اعظم (قرن سیزدهم) بهره گرفته شده است. اذیت نیابند و پشه نگرد (۴، ۶)

برای معادل سازی نام گیاهان نیز از کتاب تطبیق نامهای کهن گیاهان دارویی با نامهای علمی استفاده شده است و در مواردی که چندین گیاه برای نام قدیمی گیاه ذکر شده است. با توجه به توضیحات نویسندگان و همچنین اثرات کاربردی آنها نام علمی برگزیده شده است. در جدول شماره یک اسامی جدید، قدیم و انگلیسی حشرات مورد اشاره در کتب طب سنتی آمده است.

یافته ها و بحث

الف - استعمال خوراکی

مواد مؤثره تعدادی از گیاهان دارویی پس از خوردن خود را به سطح پوست می رسانند و باعث جلوگیری از ابقای حشرات بر روی پوست میشوند. در این مورد می توان به گیاهانی مانند پونه کوهی و سیر اشاره کرد که در کتاب قانون ذکر شده است (۱) البته در مورد مقدار خوراکی مصرف آن برای این منظور اشاره نشده است؛ اما بنظر می رسد که مقدار متعارف آنها این اثر را با خود داشته باشد ضمناً این دو گیاه و به ویژه سیر در غذا مصرف میشود گیاه خرزهره اگرچه گیاهی سمی و خطرناک است؛ اما ساخت نوع خاصی دارو از آن و خوردن آن در مقادیر مشخص در انسان و حیوانات مانع از گزش حشرات می شود (۵)

ب - استعمال روی بدن

برای جلوگیری از گزش حشرات نیز موارد جالب توجهی پیشنهاد شده است. استعمال خیسانده گیاهانی مانند برگ این تحقیق یک مطالعه مروری گردآوری بوده که در تهیه درخت صنوبر یا شکوفه تازه درخت سرو بر روی پوست مانع از آزار حشرات میشود (۱) مگس ها از روغن زیتون و کافور می گیرند (۸) در کتب معالجات و مجمع الجوامع این چنین آمده است. حب صنوبر با برگ پنجنگشت و بیخ انجدان و دوقو و حب بلسان و بیخ حرف اجزاء با روغن زیت جوشانیده بر بدن بهالند و به دستور مالیدن روغن ترب بر بدن از گزیدن پشه اکسیر اعظم حکیم اعظم قرن سیزدهم بهره گرفته شده است. اذیت نیابند و پشه

نگرد « (۴،۶)

در کتاب طب اکبری نیز آمده است اگر عصاره خطمی با آب خبازی و روغن زیت در خود بهالند زنبور کرد آن نیایده (۷) در کتاب الحاوی نیز نوشته شده است که هرگاه افسنطین در روغن پخته شود و بر روی بدن مالیده شود مانع گزش پشه ها می شود (۱۱)

در نسخه دیگری در کتاب اغراض الطیبه آمده است: «بیخ انگدان و دوقو و حب بلسان و بیخ حرف جمله یا بعضی کوفته اندر زیت جوشانیده آن زیت طلا کنند همه جانوران زهر ناک را بگریزند و روغن ترب مالیدن پشه را باز دارد (۳)

ج - استعمال بر روی لباس و همراه داشتن گیاهان

آغشته کردن لباس و یا به همراه داشتن هر یک از گیاهان افسنتین و پوست ترنج (بالنگ) و پونه مانع اذیت و آزار شپش میشود همراه داشتن پونه و پنج انگشت تازه نیز همین خاصیت را دارد (۴) همراه داشتن گیاهی به نام پیاز موش یا متصل موجب فرار انواع حشرات و حیوانات موذی از جمله مورچه مگس و شیش میشود (۵۸) اگر افسنتین، سیاهدانه پونه نهری و پوست ترنج در مکانی که لباس و یا کاغذ گذاشته می شود. بگذارند بید به آن وارد نمیشود و اگر وارد شود از بین می رود (۴۰۶)

پاشیدن و پهن کردن گیاه و گرد پاشی Dusting

پهن کردن برگ و اجزای تعدادی از گیاهان و یا پودر کردن و پاشیدن پودر آنها در مکانهای مورد نظر روشی است که برای مبارزه با حشرات توصیه میشود است. روش گرد پاشی با استفاده از مواد حشره کش امروزه نیز متداول است. چندین گیاه دارویی به این روش توصیه شده است.

پاشیدن و یا پهن کردن گیاه آویشن برگ زیتون برگ بو پنج انگشت (۹.۵۱) برگ پونه (۷)، درمنه، خریق، آنغوزه، (۷) موجب دور کردن حشرات می شود

پهن کردن گیاهی بنام حشیشة البراغیث یا کیکواشه در کف زمین موجب مرگ یک می شود (۱۷،۵،۴۸)

قرار دادن صمغ آنغوزه موجب دور کردن مورچه ها از آن مکان میشود (۸.۴،۱) برای سیر نیز همین خاصیت ذکر شده است (۳۰۱)

در مورد گیاهی به نام پیاز عنصل با پیاز موش آمده است. که این گیاه کشنده مگس است (۸۵)

محلول پاشی Spraying

امروزه محلول پاشی یکی از متداول ترین روش ها برای مبارزه با حشرات است. معمولاً برای تهیه محلول ها از آب استفاده می شده است این محلول ها با برای کشتن حشرات سوم استفاده می شده است و یا برای دور کردن آنها بوده است. نکته قابل توجه این است که در مورد گیاهانی مانند: خرزهره خانه حنظل، سداب، خارخسک و خرنوب روش خیسانده مورد نظر است در بقیه موارد آب پز یا پخته شده گیاه توصیه شده است. در جدول شماره ۳ فهرست این گیاهان آمده است. بیشتر این گیاهان هر دو خاصیت دور کنندگی و کشندگی را دارند. بدین صورت که در مقادیر کم خاصیت دور کنندگی و در مقادیر بیشتر خاصیت کشندگی دارند.

بخور دادن Fumigation

روش بخور دادن مواد ضد حشره یکی از روشهای جالب برای دفع حشرات است و تفاوت آن با روش فیلپاین است که اولاً گیاه اولاً حرارت داده میشود و ثانیاً در محیط ریخته نمی شود. اسامی گیاهانی که به صورت بخور داده مورد استفاده قرار گرفته اند در جدول شماره ۴ آمده است.

ایجاد تله های جاذب و کشنده Insect trap

چند نمونه بسیار جالب در مورد تله های جاذب و کشنده در کتاب معالجات عقیلی ذکر شده است که می تواند موضوع جالبی برای تولید این گونه محصولات باشد. مورد اول گیاه ریشه خریق سیاه است که در صورتی که پخته و در شیر ریخته و در مکانی قرار داده شود موجب جذب و مرگ مگسها میشود. مورد دوم ایرسا با ریشه گیاه سوسن که بنا به توصیه این کتاب پاشیدن این گیاه با پودر شکر بر روی پارچه و نشستن مگس روی آن موجب مرگ مگس ها می شود. مورد بعدی

پودر میوه دار فلفل در شیر گاو مخلوط کرده و موجب جذب مگس و مرگ آنها می شود و اکنون عین عبارت چون زرنیخ را در شیر حل کنند و در ظرفی نمایند و بگذارند و یا در آب حل کنند و در ظرفی بگذارند مگهای بسیار در آن افتند و بمیرند و طبیخ حریق سیاه نیز همین عمل نماید و از تاریکی نیز بمیرند و چون بسیخ سوسن را با شکر سوده بر پارچه بپاشند هر مگس که بر بر آن نشیند بی خود. شود و چون دار فلفل را سوده در شیر گاو همزوج کرده در کاسه و قدحی گذارند مگسان بر آن جمع آیند و بمیرند (۴،۶). مورد ساخت خمیر ضد مورچه است بدین صورت که گوگرد ساییده را بار روغن سرسوں همزوج نمایند و بر در خانه و با مورچه بگذارند باعث برنیامدن و گریز و هلاکت مورچه می شود (۶)

دود دادن یا بر آتش ریختن Smoking

روش دود دادن یکی از روشهای بسیار آسان و مؤثر در دفع حشرات است. این روش در طب سنتی بسیار مورد توجه بوده است و ۲۶ گیاه برای این منظور پیشنهاد شده است که در جدول شماره ۵ آمده است. این در حالی است که امروزه این روش تنها در موارد نادری مانند مبارزه با انگلهای زنبور عسل

جدول شماره ۱: اسامی حشرات مورد اشاره در کتب طب سنتی ایران

نام فارسی	نام قدیم عربی	نام انگلیسی
یشه	بعوضه نوع کوچک پشه پشه خاکی، بق الصغیر	Mosquito
مگس	ذباب	Fly
یک	برغوت - کیک	Flea
شیش	قمل	Louse
مورچه	مور، عمل	Ant
موریانه	ارضه، ارضیه، دیبک، چوب خوره	Termite
ساس	سرخک، شب گز، مسافس	Bedbug
سوسک حمام	بنات الوردان	Cockroach
سوسک سرگین	جعل، خفا، حزوک	Beetle
بید	موس	Moth
زنبور	رتابیر (جمع)	Bee
زنبور عسل	نحل، مکس عسل	Honey bee
سن	الاکلنگ، در اریح، دار ساس، شنگران	shield bug sun pest

جدول شماره ۲ گیاهانی که پس از فراوری به تنهایی و با ترکیبی روی بدن مورد استفاده قرار می گیرند

ردیف	نام گیاه		نام لاتین	نقسمت مورد استفاده	نوع حشره	منابع
	نام متداول	سایر نامها				
۱	آنفوزه	انجدان انگدان حلتیت، انگزد (صمغ)	Ferula assa-foetida	ریشه	همه حشرات	۳۴
۲	القسنطین	افسنتین	Artemisia absinthium اندام هوایی	اندام هوایی	پشه	۱۱
۳	بلسان	حب بلسان	Commiphora opobalsamum opobalsamum	میره	همه حشرات	۳۴
۴	پنج انگشت	فنجنگشت	Vitex agnus castus	برگ	همه حشرات	۴
۵	ترب	ترید، نسوت، فجل	Raphanus sativus	روغن ریشه	یشه	۳-۴
۶	حرف	حب الرشاد (تخم نوع هلی). مقلیلنا (بریان شده تخم)، تخم سپندان	Nasturtium officinale lepidium sativum	ریشه	همه حشرات	۳-۴

				اسفند سفید، تره تیزک، شب خیزک		
۷	خباری	نان کلاغ، پیزک، خيرو	Malva rotundifolia	(برگ و گل)	زنبور	۵-۴
۸	خطمی	ختمی، گل خطمی	Althea officinalis	(برگ و گل)	زنبور	۴-۵-۱۱
۹	زردک وحشی	دوقو (میوه)، جزر بری، خرس گیاه	Doucus corota var boissieri	میوه	همه حشرات	۳۴
۱۰	زیتون	زیت	Olea sylvestris	روغن	مگس	A
۱۱	سرو	شجره الحیات، سروناز	Cupressus sempervirens	شکوفه	همه حشرات	1
۱۲	صنوبر	ارزه	Pinus eldarica Dedew	برگ شکوفه	همه حشرات	1
				میوه	همه حشرات	۴
۱۳	کافور		Cinnamomum camphora	(صمغ)	مگس	A

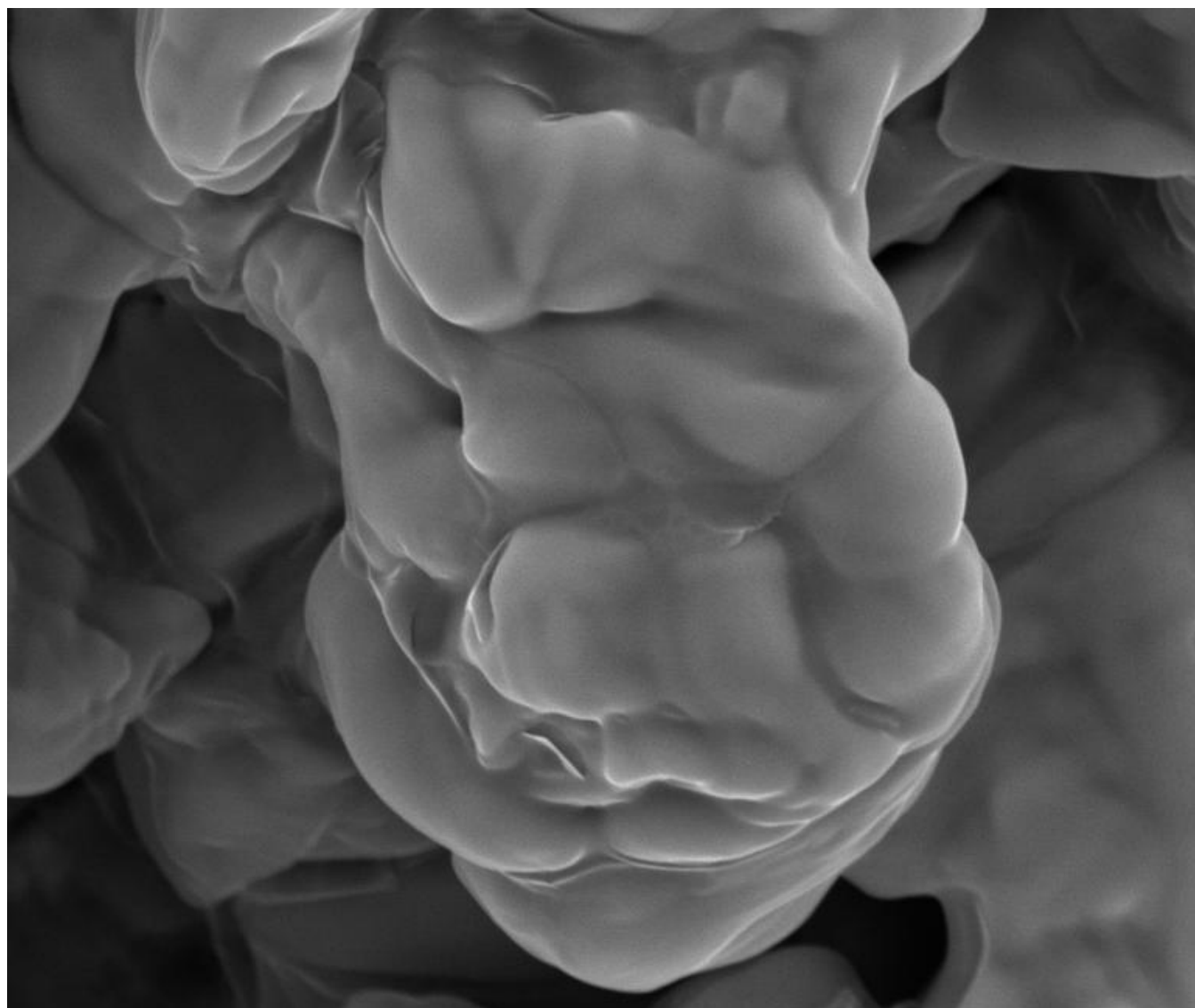
مواردی که در داخل 11 قرار گرفته است در منبع ذکر شده است بلکه استنباط نویسندگان است

جدول شماره ۳ گیاهان دارویی که به صورت محلول پاشی مورد استفاده قرار می گیرد

ردیف	نام گیاه		نام لاتین	قسمت مورد استفاده *	نوع حشره	نوع اثر	منابع
	نام متداول	سایر نامها					
۱	افسنطین	افسنطین	Artemisia absinthium	اندام هوایی	یک	کشنده	۴-۶-۸-۱۱
					یشه	دور کننده	۱-۲-۴-۶
۲	اسفند	حرمل ، اسپند، هزار اسفند	Peganum harmala	دانه	یشه	دور کننده	۱-۲-۴-۶
۳	بابونه	بابونج	Anthemis spp	(سر شاخه	همه حشرات	دور کننده	۴-۸
۴	برگ بو	غار دهمت	Laurus nobilis	برگ	مگس حشرات	دور کننده	۵-۸-۱۰
8	برنجاسف	قیصوم	Artemisia vulgaris L	اندام هوایی	همه حشرات	دور کننده	۱۱
	پنج انگشت	فنجنگشت	Vitex agnus castus	برگ	همه حشرات	دور کننده	A
V	پیاز عنصل	پیاز موش	Scilla maritime L	(پیاز	حشرات - پشه	دور کننده	۸
A	ترمس	باقلائی مصری	Lupinus albus	دانه	یشه	دور کننده	۱-۲-۴-۶
					کشنده منع تولد ^۵		
					یک	کشنده	۱۱
توت ^۹	توت سه گل ^۹	علیق	Rubus fruticosus L		یک	دور کننده	۲-۴-۱۱-۹
۱۰	چنار	الب	Plantanus orientalis	شکوفه	سوسک	کشنده	۵۸
11	حنظل	هندوانه ابوجهل	Citrullus colocynthis	[میوه	یک	دور کننده کشنده	۶-۷-۸-۹-۱۱ ۲۳۴
					منع تولد ⁸		
					حشرات - پشه	دور کننده	۴-۸
					موریانه	دور کننده	۱۲
۱۲	خارخسک	حک	Tribulus terrestris	قسمت هوایی	یک	کشنده	۴-۶-۸-۷-۱۱

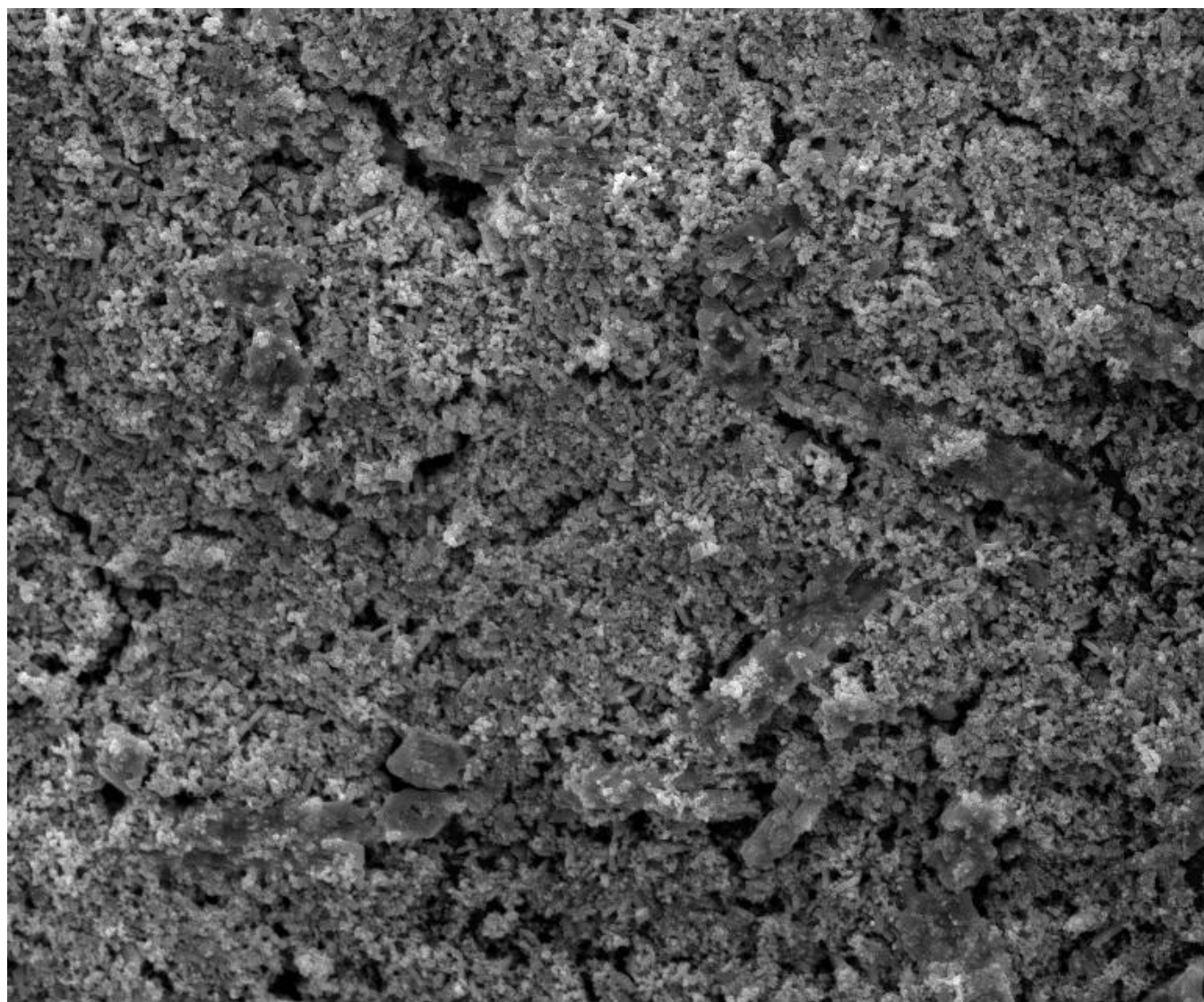
۱۳	حریق سیاه	حریق اسود	Helleborus niger	ریشه	مگس	کشنده	۱-۷-۸
					همه حشرات	دور کننده	۱۱
۱۴	خرزهره	دلفی	Nerum oleander L	برگ	ساس - موریانه	کشنده	۴-۵۰۸
					یک	دور کننده	۴-۵-۸-۹-۱۱ ۳
۱۵	خرنوب	بید الجیر	Ceratonia siliqua L		یک	کشنده دور کننده	۲-۳-۴-۷-۹
۱۶	ملاّب	سیلاب	Ruta graveolens	برگ	یشه	دور کننده	۱-۳-۴
					یک	کشنده دور کننده	۷-۹-۱۱
۱۷	سیاهدانه	شونیز، حبه السوداء	Nigella sativa L.	دانه	یشه یک	دور کننده	۱-۲-۴-۶
					یک	کشنده	۱۱
۱۸	سیر	توم	Allium sativum		یشه	دور کننده	۴-۸
					همه حشرات	دور کننده	
۱۹	شلغم	ملجم، شلجم	Brassica rapa L.	دانه	یک	کشنده	۱۱
۲۰	کندر	لبان، ذکر	Boswellia sp	(صمغ	مکس	کشنده	۱
۲۱	کیک واشه	دوقس، قمیله حشیشه البراغیث	Athamanta cretensis L. Peucedanum cervaria L	(اندام هوایی	یک	کشنده	A

۱۰	خردل	حرشاء	Brassica nigra Sinapis sp	[میوه]	همه حشرات	دور کننده	۱۱
۱۱	درخت انگور ۱۱	موه تاک	Vitis sylvestris	چوب	همه حشرات	دور کننده	۹
۱۲	زرنباد	عرق الکافور	Zingiber zerumber	ریشه	مورچه	دور کننده	۵۸-۹-۱۰
۱۳	مرو	شجره الحیات	Cupressus sempervirens	شکوفه	پشه حشرات	دور کننده	۱-۱۱
۱۴	مکینج	اسکسته	Ferula persica Ferula scowitziana	(جمع)	همه حشرات	دور کننده	۹
۱۵	سیلاب	سذاب	Ruta graveolens	برگ و میوه	حشرات، پشه	دور کننده	۱۱
۱۶	شیرین بیان	سوس، مهک	Glycyrrhiza glabra	ریشه	همه حشرات	دور کننده	۹
۱۷	صنوبر	ارزه	Pinus eldarica	برگ	همه حشرات	دور کننده	۱
۱۸	کلپوره	عتر بید مریم نخودی، جعده	Teucrium polium L	و اندام هوایی	همه حشرات	دور کننده	۵-۹-۱۰-۱۱
۱۹	کندر	لیان، ذکر	Boswellia spp	(صمغ)	همه حشرات	دور کننده	
۲۰	مقل	بوی جهودان	Commiphora africanuin Engl	(صمغ)	همه حشرات	دور کننده	۹

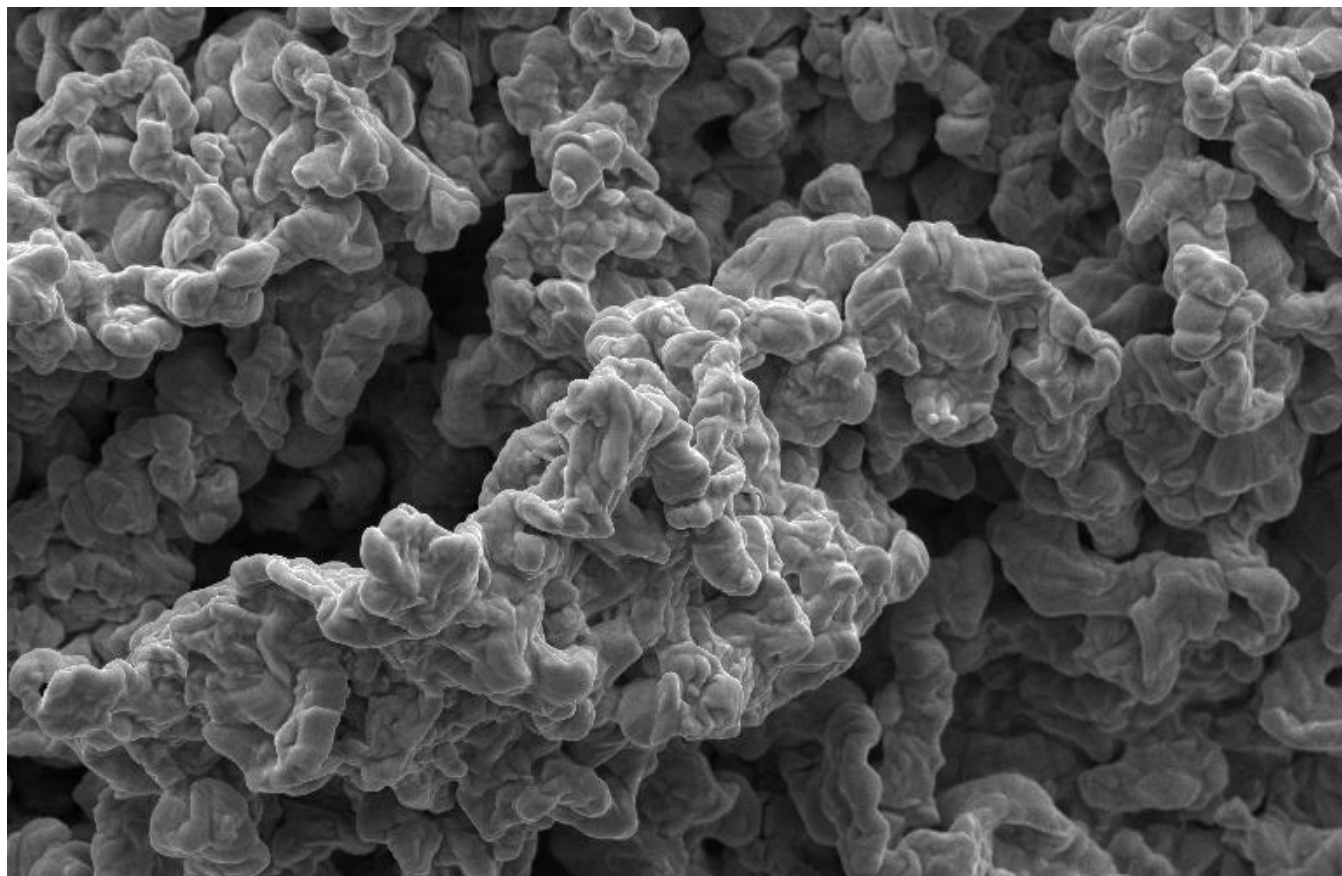

جدول شماره ۵ گیاهان دارویی مورد استفاده بصورت دود دادن یا بر آتش ریختن

ردیف	نام متداول	سایر نامها	نام علمی	قسمت مورد استفاده گیاه	نوع حشره	اثر	منابع
۱	آنفوزه	حلتیت، انگزد انجدان، انگدان	<i>Ferula assa-foetida</i>	(صمغ)	همه حشرات	دور کننده	۱۳۵۷
					مورچه	دور کننده	
۲	اسفند	حرمل، اسپند	<i>Peganum harmala</i>	دانه	پشه	دور کننده	۱-۴-۶-۷
۳	اشق	اوشه	<i>Dorema ammoniacum</i> , Don.	(صمغ)	پشه	دور کننده	۴-۵-۶-۷-۱۱
۴	انار	رمان	<i>Punica Spp</i>	چوب - برگ	همه حشرات	دور کننده	۱-۷-۸-۱۱
۵	باریجه	بارزد، قاستی، فنه، بهروزه	<i>Ferula gumosa</i>	صمغ	همه حشرات	دور کننده	۵-۷-۹-۱۱
۶	برگ بو	حب الغار عمار	<i>Laurus nobilis</i>	برگ و میوه	همه حشرات	دور کننده	۱۷
۷	رمس	باقلا مصری	<i>Lupinus albus</i>	ریشه	پشه	دور کننده	۱۱
۸	یونه	بودنه فودنج، فوتتیج، حبق	<i>Mentha spp</i>	برگ	همه حشرات	دور کننده	۱-۹-۱۱
					موریانه	دور کننده	ع
۱	درسته	شیح	<i>Artemisia spp</i>	اندام هوایی	همه حشرات	دور کننده	۱-۹
۱۰	زرنباد	عرق کافور	<i>Zingiber zerumber</i>	(ریشه)	مورچه	دور کننده	۴-۵-۶-۸
					همه حشرات	دور کننده	۴۰۵
۱۱	چنار	دلب	<i>Plantanus orientalis</i>	چوب - برگ	سوسک	دور کننده	۱-۲-۴
					موریانه	دور کننده	۶۰۷

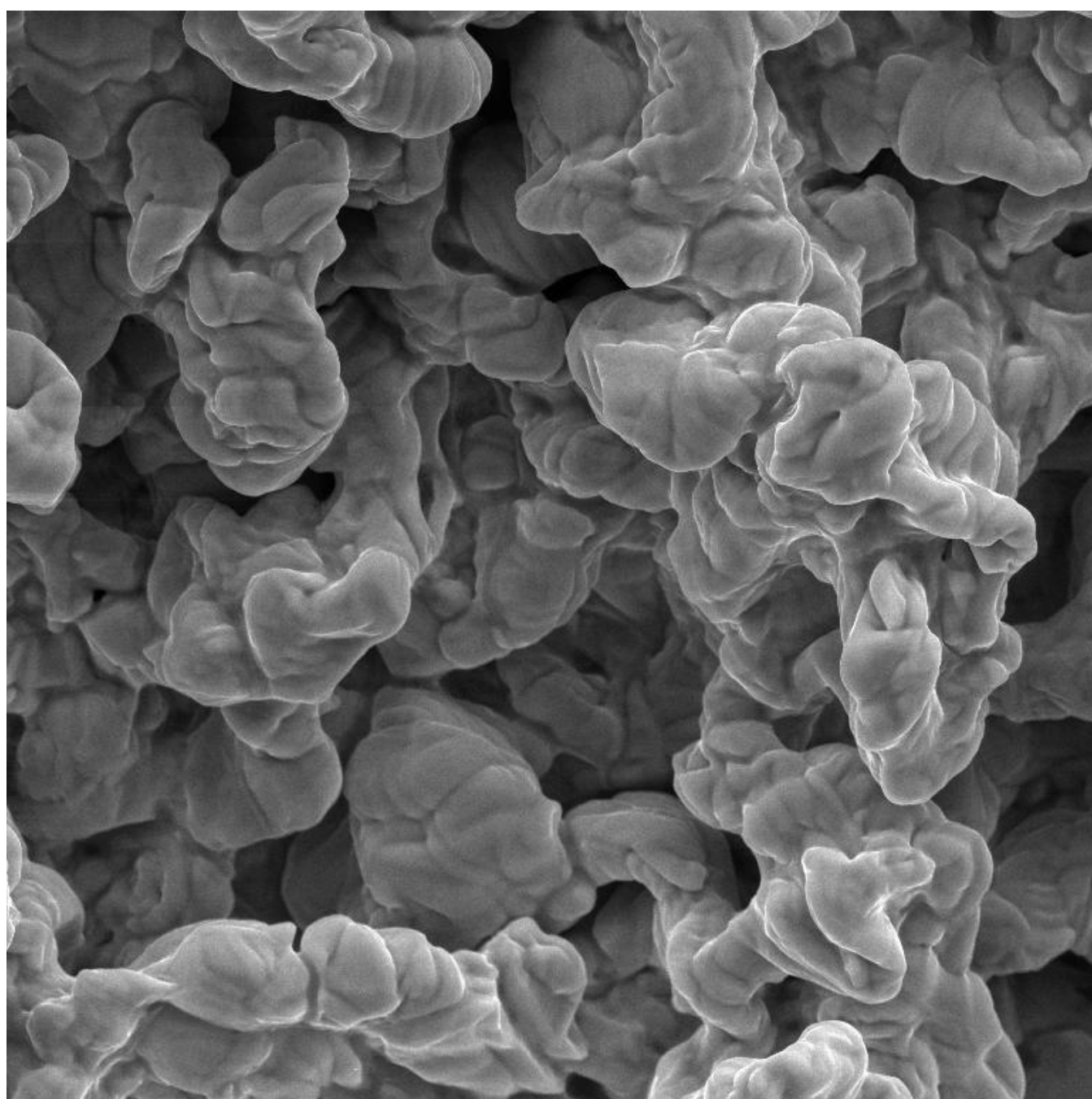

۱۲	حرف	حب الرشاد (تخم)	Nasturtium officinale lepidium sativum	تخم	همه حشرات	دور کننده	8
۱۳	حنا	حنا	lawsonia inermis	برگ	موریانه	دور کننده	۷
۱۴	سرو	شجره الحیات، سروناز		برگ میوه	پشه	دور کننده	۲-۳-۴-۵-۶-۷
۱۵	منکینج	اسکبینه، سکینگ	Ferula persica Ferula scowitziana	(جمع)	همه حشرات	دور کننده	۱-۴
۱۶	ایرسا	اصل السومن	Iris pseudacorus L	ریشه	همه حشرات	دور کننده	۱-۳-۷-۱۱
۱۷	سیاهدانه	شونیز، حبه السوداء	Nigella sativa L.	دانه	پشه	دور کننده	۱-۲-۳-۴-۵
					همه حشرات	دور کننده	۱-۵-۷
۱۸	سیر	ثوم	Allium sativum	پیاز	زنبور	دور کننده	۳۷۹
۱۹	صنوبر	ارزه	Pinus eldaricaDedew	وب تراشه	پشه	دور کننده	۲۳۴۵۶۷
۲۰	کلپوره	عنبر بید، مریم نخودی جعده	Teucrium polium L...	گ و اندام	همه حشرات	دور کننده	8
۲۱	کندر		Boswellia sp	هوانه (صمغ)	مگس	کشنده	۱-۳
۲۲	گندش	کندس، گندشه	Veratrum album	(ریشه)	مگس	کشنده	۷
۲۳	گز	ائل	Tamarix Sp	[جمع]	زنبور	کشنده	۳
۲۴	گشنیز	گزیره	Coriandrum sativum	کل گیاه	موریانه	دور کننده	۵
۲۵	مقل	مقل از رق، مقل مکی، بوی جهود	Commiphora africanum Engl	(جمع)	پشه	دور کننده	۲-۴-۶-۷-۱۱
					همه حشرات	دور کننده	۱-۴-۷
۲۶	مورد	أسن	Myrtus communis	برگ	پشه، مگس	دور کننده	۱-۲-۴-۶-۷-۱۱
					پشه	کشنده	۳

جدول شماره ۹ دسته بندی حشرات و روشهای استفاده خارجی از گیاهان دارویی در طب سنتی معرفی شده است

حشره خوراکی	روشهای استفاده از گیاهان دارویی					
	حشره	روی بدن	همراه لباس	گرد باشی	محللول پاشی	بخور دادن
انواع حشرات	پونه کوهی	برگ، شکوفه و میوه صنوبره شکوفه سرو آنغوزه، بلسان، دانه زردی وحشی	پیاز عنصل	برگ پنج انگشت آویشن زیتون برگ درمنه خریق	بابونه، برگ بو برنجاسف، پنج انگشت پیاز عنصل حنظل، سیره	آویشن، آنغوزه برگ یو، درخت انگور سرو، شیرین بیان ایرسا سداب، خردل صنوبر، پنج انگشت خریق
پشه		روغن ترب اقسنطین		برگ، چوب تراشه و میوه مرود	افسنطین - اسفند، پیاز عنصل، ترمی، حنظل خریق سیاه، سداب	اسفند، اشق ترمی سرو، سیاهدانه صنوبر مقل، مورد

روشهای استفاده از گیاهان دارویی							
خوراکی	روی بدن	همراه لباس	گرد پاشی	محلول پاشی	بخور دادن	دود دادن	
مگس	زیتون و کافور	پیاز عنصل	پیاز عنصل	برگ بو، حریق سیاه کندر		کندر کندش مورد	
یک			کیک واشه	افسنطین ترمس، حنظل خارخسک، خرزهره خرنوب سدابه سیاهدانه دانه شلغم، توت سه گل کیک واشه			
شیش		افسنطین، پونه ، پوست ترنج					
مورچه		پیاز عنصل	صع الغوزه	زرنباد	زرنباد	زرنباد	
موریانه				حنظل، خرزهره		ب و برگ چنار برگ حناء گشنیز	
ساس		ئین، سیاهدانه یونه، ترنج		خرزهره			
سوسک				شکوفه چنار		چوب و برگ چنار	
زنبور	خباری، خطمی					سیر، گز، مورد	

علاوه بر اینکه برخی گیاهی مانند زرنباد خاصیت دور کنندگی برای مورچه دارد ظاهراً به تجربه ثابت شده است. خاطره تلخ این گیاه حداقل برای

جمعیت یک کلنی از مورچه ها باقی میماند و دیگر به محلی که این گیاه بخور داده شود باز نمی گردند. در کتاب تحفه در مورد این گیاه چنین آمده است در جایی که زرنباد بخور کنند مورچه هرگز به آنجا نمی نهاید (۸) در کتاب مخزن الادویه این خاصیت گیاه زرنباد برای تمام جانداران موزی (هوام) ذکر شده است (۵)

تأثیر بر تولید مثل یکی از خواص تعدادی از گیاهان اثر بر سیستم تولید مثلی حشرات است که در تعدادی از منابع تحت عنوان منع تولد ذکر شده است. گیاهانی که این خاصیت برایشان ذکر شده شامل ترمس و حنظل هستند.

نوع حشره از میان حشرات به پشه مگس و یک نسبت به سایرین توجه بیشتری شده است. سایر حشرات کمتر مورد توجه بوده اند البته در مورد شپش بیشتر داروهای توصیه شده به صورت ترکیبی بوده و بر روی بدن مورد استفاده قرار می گرفته است که در اینجا مورد بحث قرار نگرفته اند. در مورد سوسک با توجه به اینکه سوسری هایی که در حال حاضر مشکل بهداشتی جامعه ما هستند بومی کشور ما نبوده اند و در سالهای اخیر با توسعه حمل و نقل از به این منطقه وارد شده اند. مطلب مستقلی ارائه نشده است در کتب تطابق دارد و دیگری (Black beetle) قدیمی دو نوع سوسک مورد توجه بوده است یکی حشره ای به نام جعل یا حنفاء است که ویژگیهای آن با سوسک سرگین یا سوسک سیاه سوسک حمام است که در کتب نام بنات الوردان بر آن اطلاق شده است

منابع

- ابن سینا، قانون در طب ترجمه عبد الرحمن شرفکندی، انتشارات سروش تهران، ۱۳۶۱ جلد ۷ صص: ۴۹۰، ۵۴
- جرجانی سید اسماعیل ذخیره خوارزمشاهی کتاب نهم گفتار دوم باب پنجم نسخه موجود در دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی، تهران صص ۶۳۴، ۱۳۵۵، ۶۳۵
- جرجانی سید اسماعیل الاغراض الطبية والمباحث العلاجية / تصحیح و تحقیق دکتر حسن تاجبخش انتشارات دانشگاه تهران تهران ۱۳۸۵
- عقيلي علوي شیرازی محمد حسین معالجات انتشارات کتابفروشی محمودی تهران صص: ۱۱۷۹-۱۱۸۱ ۱۳۴۲ .
- عقيلي علوي شیرازی، محمد حسین مخزن الادوية انتشارات باورداران تهران ۱۳۸۰ عکسبرداری از نسخه چاپ کلکنه سال ۱۸۴۴ میلادی
- عقيلي علوي شیرازی محمد حسین مجيع الجوامع چاپ مطبعة محمدی ۱۲۷۵ نسخه افست موسسه احیای طب طبیعی .
- ارزاني اکبر، طب اکبري جلد دوم تصحیح و تحقیق موسسه احیاء طب طبیعی، قم، ۱۳۸۷ صفحات ۱۳۰۹-۱۳۰۵ جلد دوم صص ۳۰۷، ۳۰۹
- حکیم مومن، محمد تحفه المؤمنین، چاپ دوم انتشارات کتابفروشی مصطفوی، تهران صص ۸۹۷-۸۹۹، ۱۳۷۶
- ناظم جهان اکسیر اعظم موسسه مطالعات و تاریخ پزشکی اسلام و طب مکمل – تهران
- انصاري شیرازی، علي بن حسين اختيارات بدیعی تصحیح و تحشیه میر محمد تقی انتشارات رازی، تهران چاپ اول ۱۳۷۱
- رازي محمد بن زکریای الحاوي کتاب بیستم به کوشش دکتر علي حاتمی نسخه پژوهشی الحاوی دانشگاه علوم پزشکی دانشگاه شهید بهشتی صص ۱۸۷۳-۱۸۶۹، ۱۳۸۷
- قهرمان احمد اخوت احمد رضا تطبیق نامهای کهن گیاهان دارویی با نامهای علمی چاپ اول انتشارات دانشگاه تهران، تهران ۱۳۸۳
- مظفریان ولی فرهنگ نامهای گیاهان ایران چاپ اول انتشارات فرهنگ معاصر، تهران، ۱۳۷۵
- مجید ترابی گودرزی، مجله علوم طب سنتی ۱۳۹۳
- میر محمد تقی فرهنگ مصطلحات طب سنتی ایران انتشارات دانشگاه علوم پزشکی ایران تهران مجلدات سال ۱۳۸۹-۱۳۷۹ .